

مۆرفيمه دارپژههكانى ناوى بکهه له زمانى كوردی و ئینگلیزیدا (لینکۆئینه وهیهکی بهراوردکارییه)

مستهفا رهزا مستهفا

بهشی زمانى كوردی، كۆلیژی پهروهده و زمان، زانکۆی چهرموو، چه مچه مال، ههریمی كوردستان، عێراق.
ئیمهیل: mustafa.mustafa@charmouniversity.org

كاروان جومعه رهحیم

بهشی زمانى كوردی، كۆلیژی پهروهده و زمان، زانکۆی چهرموو، چه مچه مال، ههریمی كوردستان، عێراق.
ئیمهیل: karwan.raheem@charmouniversity.org

پوخته:

تویژینه وههکه مان، که کاریکی بهراوردکارییه، تهرخانکراوه بۆ باسکردنی پیواژۆی وشه دارپشتن له زمانى كوردی و ئینگلیزیدا، دهیه ویت شینوازی دارپشتنی ناوى بکهه له م دوو زمانه دا بخاته پروو. تویژینه وهه که جگه له پیشه کی و ئەنجام و سه رچاوه کان، به سه ر دوو به شدا دابه شده بیته. له به شی یه که مدا یاساکانی پرۆسه ی وشه دارپشتن و وشه شکاندنه وه باسکراون، پاشان گرنگترین مؤرفیمه دارپژههكانى ناوى بکهه له زمانى كوردیدا پیشاندراون. له به شی دووهمیشدا گرنگترین مؤرفیمه دارپژههكانى ناوى بکهه له زمانى ئینگلیزیدا خراونه ته پروو، ههروهها له کۆتاییدا، ئاماژه به گرنگترین خاله له یه کچوو و جیاوازهکانی ئەم پرۆسه یه له ههردوو زمانه که دا کراوه.

کلپه وشه: ناوى بکهه، مؤرفیمی بهندی وشه دارپژ، مؤرفۆلۆژی به ره مه پینان، وشه دارپشتن، بهراوردکاری.

تیۆری سوودلیوه‌رگیراو له‌م تووژینه‌وه‌یه‌دا، بریتیه‌یه له (مۆرفۆلۆژی به‌ره‌مه‌هینان)، که ده‌یه‌وێت به سوودوه‌رگرتن له‌م وه‌چه تیۆریه‌یه یه‌کیک له پیاوژۆ فه‌ره‌ه‌نگیه‌کانی به‌ره‌مه‌هینانی وشه‌ی فه‌ره‌ه‌نگی (ناوی بکه‌ر)، که ئه‌ویش خسته‌ن‌پرووی پیاوژۆی وشه‌دا‌رشته‌ن، له‌ ریگه‌ی ده‌ستنی‌شان‌کردنی مۆرفیمه‌ به‌نده‌ دا‌رپژه‌ره‌کانی ناوی بکه‌ری، چ پێشگر یا پاشگر، یاخود هه‌ردووکیان پیکه‌وه‌ بن پێشان‌دات.

٥/٠ به‌شه‌کانی تووژینه‌وه‌که‌:

تووژینه‌وه‌که‌، جگه‌ له‌ پێشه‌کی و ئه‌نجام و لیستی سه‌رچاوه‌کان به‌ گشتی بۆ دوو به‌ش، دابه‌شکراوه‌، که له‌ به‌شی یه‌که‌می پاری یه‌که‌مدا هه‌ول‌دراوه‌ به‌ کورتی ده‌رباره‌ی لقه‌کانی مۆرفۆلۆژی (دا‌رشته‌ن و شکاندنه‌وه‌) قسه‌بکریت، هه‌روه‌ها له‌ به‌شی یه‌که‌می پاری دووه‌میشدا باسی گرنگترین مۆرفیمه‌ دا‌رپژه‌ره‌کانی ناوی بکه‌ر و یاسا‌کانیان له‌ زمانی کوردیدا کراوه‌.

به‌شی دووه‌می تووژینه‌وه‌که‌شمان بۆ دوو پار دابه‌شکردوه‌، که به‌م شیوه‌یه‌یه، له‌ پاری یه‌که‌مدا باسی گرنگترین مۆرفیمه‌ دا‌رپژه‌ره‌کانی ناوی بکه‌ر و یاسا‌کانی خسته‌ن‌پروویان له‌ زمانی ئینگلیزیدا کراوه‌، هاوکات له‌ پاری دووه‌میشدا گرنگترین خاله‌ جیاواز و لیکچوه‌وه‌کانی کارکردنی مۆرفیمه‌ دا‌رپژه‌ره‌کانی ناوی بکه‌ر له‌ هه‌ردوو زمانی (کوردی و ئینگلیزی) دا خراوه‌ته‌پروو.

١/١ لقه‌کانی مۆرفۆلۆژی و مۆرفیمه‌ دا‌رپژه‌ره‌کانی ناوی بکه‌ر له‌ زمانی کوردیدا:

١-١/١ سه‌ره‌تایه‌ک:

له‌سه‌ر بنه‌مای تیۆری مۆرفیم و به‌ پشته‌ستن به‌وه‌ی که (مۆرفیم بچوکتین یه‌که‌ی زمانی واتادار، یان ئه‌رکدار)ه‌، که‌ره‌سته‌ زمانیه‌کان، به‌پێی (ناوه‌رۆک- واتا) و (گۆکردن- ئه‌رک)، بۆ دوو پۆلی سه‌ره‌کی دابه‌شکراون، که ئه‌وانیش (وشه‌ ناوه‌رۆکیه‌کان/ پرواتاکان و وشه‌ ئه‌رکیه‌کان)ن، هاوکات له‌پرووی سه‌ره‌به‌خۆیی هاتن و فۆرمیشه‌وه‌، مۆرفیمه‌کان بۆ (مۆرفیمی سه‌ره‌به‌خۆ و مۆرفیمی به‌ند) پۆلینکراون، که له‌م پرووه‌وه‌ مۆرفیمه‌ به‌نده‌کانیش به‌پێی ئه‌و ئه‌رکه‌ی، که ده‌یبنن، جا ئه‌رکی سینتاکسیه‌، یا ئه‌رکی لیکسیکی، بۆ دوو لقی سه‌ره‌کی جیاکراونه‌ته‌وه‌، که ئه‌وانیش: (أ- مۆرفیمه‌ به‌نده‌ گراماتیکیه‌کان، ب- مۆرفیمه‌ به‌نده‌ لیکسیکی)ه‌کان.

که‌واته‌ به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی له‌ زماندا، مۆرفیم دابه‌شده‌بیت بۆ مۆرفیمی سه‌ره‌به‌خۆ و مۆرفیمی به‌ند، مۆرفیمی به‌ندیش دابه‌شده‌بیت بۆ دوو جور، که ئه‌وانیش مۆرفیمی به‌ندی وشه‌دا‌رپژه‌ derivational bound (morpheme) و مۆرفیمی به‌ندی شکاندنه‌وه‌یه (inflectional bound morpheme). ئیمه‌ لێره‌دا مه‌به‌ستمانه‌ باسی مۆرفیمی به‌ندی دا‌رشته‌ن بکه‌ین و تیشکیک به‌ینه‌ سه‌ر شیوازی به‌کاره‌ینانیان. ده‌توانین به‌ زیادکردنی مۆرفیمی به‌ندی دا‌رشته‌ن بۆ بناغه‌ یاخود قه‌د، وشه‌ی نوی به‌ واتا، یاخود ئه‌رکی نویه‌ دروستبکه‌ین. بۆ نمونه‌، به‌

زیادکردنی مۆرفیمی (ness) ئاوه‌لناوی (good) مان گۆپیوه به ناوی (goodness)، هه‌روه‌ها ده‌توانریت ناوی (care) بکریت به ئاوه‌لناوی (careful یا careless) به زیادکردنی مۆرفیمی (full و less) (Yule. G, 2010: 69)، هه‌ر په‌یوه‌ست به مۆرفیمه‌ به‌نده دارپژهره‌کانه‌وه له زمانی کوردیشدا پاشگریکی وه‌ک: /ه-ر/، کاتیک بۆ ره‌گه‌کانی (نوس، بین، خوین) زیادده‌که‌ین، ئه‌وا ناوه بکه‌رییه‌کانی (نوسه‌ر، بینه‌ر، خوینه‌ر) مان ده‌ستده‌که‌ویت، هه‌ربۆیه ئه‌وه‌ی له‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌دا تیشکی ده‌خه‌ریته‌سه‌ر و پرۆجیکته‌ری لیده‌دریت، بریتیه‌ له‌ گروپیکی دیاریکراو له مۆرفیمه‌ به‌نده لیکسیکیه‌کان، که ئه‌وانیش (مۆرفیمه‌ به‌نده دارپژهره‌کانی ناوی بکه‌ر)ن.

٢-١/١ پوخته‌یه‌ک ده‌رباره‌ی لقه‌کانی مۆرفۆلۆژی:

مۆرفۆلۆژی وه‌ک به‌شه مه‌ودایه‌کی ریزمان و لقیکی گرنگی زانستی زمان، ئه‌و زانسته‌یه، که خۆی به لیکۆلینه‌وه‌ی دروسته و رۆنانی ناوه‌وه‌ی وشه‌کانه‌وه خه‌ریکه‌کات و له‌و یاسا و ته‌رز و ریکارانه ده‌کۆلێته‌وه، که چۆن که‌ره‌سته خاوه‌کانی زمان (مۆرفیم و وشه) کان ده‌خه‌ریته‌پالیه‌ک بۆ دروستکردنی فۆرمیکی نوێی زمانی (سینتاکسی، فه‌ره‌ه‌نگی)، واته "مۆرفۆلۆجی مامه‌له‌ له‌گه‌ل رۆنانی ناوه‌وه‌ی فۆرمی وشه‌کاندا ده‌کات." (حاته‌م و لیا، ٢٠١٩: ٧).

مۆرفۆلۆژی جگه‌له‌وه‌ی، که به‌شیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی خه‌ریکی لیکۆلینه‌وه‌ی رۆنانی ناوه‌وه‌ی وشه‌کانه، هاوکات کار له‌سه‌ر چۆنییه‌تی خولقاندن و به‌ره‌مه‌ینانی وشه و فۆرمه‌ وشه‌ی نوێی زمانی ده‌کات و یاساکی رۆنان و گه‌ردانکردنی وشه‌کان ده‌خاته‌پوو، که به‌ برۆای (جۆرج یول) یه‌کیک له‌ ئه‌دگار به‌ره‌تیه‌کانی زمانی مرۆف، بریتیه له ئه‌دگاری به‌به‌ره‌می - productivity، که ئه‌م سیمایه‌ش په‌یوه‌سته به‌ له‌باریتی و توانای خولقاندن و به‌ره‌مه‌ینانی وشه‌ی نوێ بۆ فه‌ره‌ه‌نگی زمان¹.

مۆرفۆلۆژی به‌پێی ئه‌و ده‌رکردانه‌ی، که له‌ ئه‌نجامی جیه‌جیه‌کردنی پرۆسه و یاسا و ته‌رزه مۆرفۆلۆجیه‌کانه‌وه دینه‌به‌ره‌م بۆ دوو لقی سه‌ره‌کی دابه‌شکراون، که ئه‌وانیش: (مۆرفۆلۆژی شکانده‌وه)، (مۆرفۆلۆژی وشه‌رۆنان/فه‌ره‌ه‌نگی)ن. واته "مۆرفۆلۆژی بۆ دوو به‌شی سه‌ره‌کی (مۆرفۆلۆژی فه‌ره‌ه‌نگی و مۆرفۆلۆژی گه‌ردانکردن دابه‌شده‌بیت." (مه‌مه‌د عومه‌ر عه‌ول، ٢٠١٠: ٣٢٥)، هه‌ر له‌مباریه‌وه (سه‌لام ناوخۆش)یش ده‌لێت: "دوو مۆرفۆلۆژی هه‌یه: یه‌کیان مۆرفۆلۆژی دارشتنه، ئه‌وه‌ی تریان مۆرفۆلۆژی گه‌ردانکردن" ه (٢٠١٨: ٩٠).

١-٢-١/١ مۆرفۆلۆژی شکانده‌وه/گه‌ردانکردن:

ئه‌م لقه‌یان به‌شیه‌یه‌کی گشتی پێواژۆ سینتاکسیه‌کان، یاخود شکانده‌وه‌ی فۆرمه‌ وشه‌کان بۆ حاله‌ته جیاوازه سینتاکسیه‌کان ده‌گریته‌وه، واته شکانده‌وه/گه‌ردانکردن بریتیه له‌و "ریگایانه‌ی که به‌هۆیانه‌وه فۆرمه‌کانی لیکسیمیک له‌ قه‌ده فه‌ره‌ه‌نگیه‌که‌وه پیکه‌هه‌تریت" (مه‌مه‌د عومه‌ر عه‌ول، ٢٠١٠: ٣٢٦)، یا شکانده‌وه به‌وه په‌سنکراوه،

که "بۆ بهرهمهینانی وشه و پیکهاتووی سینتاکی"یه. (ئاریان صدیق، ۲۰۱۹: ۵۵)، وهک شکاندنهوهی ناوی کرداریی (نووسین) بۆ فۆرمه وشه ریزمانیهکانی:

نوسین < ناوی کرداریی (بناغه)

- کرداری رابردوو به دهمکاته جیاوازهکانیهوه: (نوسی، نوسیوه، دهنوسی، نوسیوو، نهنوسی، نهنوسیوه، نهدهنوسی، نهنوسیوو، ...هتد)

- کرداری رانهبردوو: (دهنوسم، نانوسم، بنوسه).

۲-۲-۱/۱ مۆرفۆلۆژیی دارشتن:

ئهم لقهیان بریتیه له گرنگترین ئه و پرۆسه و رینگهیانهی، که دهبنه هۆی رۆنان و دروستکردنی وشه ی نوئ بۆ فرههنگی زمان و له کۆتاییدا دهوله مهندرکونی فرههنگ و پرکردنهوهی پیداوایستیه وشهیهکانی ئاخیههران، واته مۆرفۆلۆژیی وشه رۆنان "یاساکانی توانای زمانهوانی دهردهخن له خولقاندنی وشه ی نوئ." (سهلام ناوخوش، ۲۰۱۸: ۹۰).

تویژینهوهکهی ئیمهش دهچیتته خانهی لقی دووهمی مۆرفۆلۆژییهوه، که مۆرفۆلۆژیی وشه رۆنانه، دهمانهویت له رینگه ی خستنه پرووی گرنگترین مۆرفیمه بهنده دارپژهرهکانی ناوی بکهروهه قسه لهسهه ریهکیک له رینگه دیارهکانی مۆرفۆلۆژیی وشه دروستکردن بکهین، که ئه ویش رینگه ی دارشتنه، هه ر بۆیه دارشتن "یهکیک له رینگه هه ره گرنگهکانی دروستبوونی وشه ی نوئیه له زمانی کوریدا، واته دارشتن بریتیه له فۆرماندنی وشه ی نوئ به هۆی یه کگرتنی گیره کهکانی دارشتن له گه ل وشه یه کدا، یان له گه ل هه ندی له بنجه بهندهکاندا" (حاته م ولیا، ۲۰۱۹: ۱۳۲)،

رۆنانی ناوی بکهه له زمانی کوریدییدا، له رینگه ی گروپیک له مۆرفیمی بهندهوه جیبه جیده کریت، که مۆرفیمه بهندهکانیش له پیشی بناغه (پیشگر)، دوای بناغه (پاشگر)، یاخود پیش و دوای بناغه (لاگر) هوه دین، واته بۆ رۆنانی ناوی بکهه له زمانی کوریدییدا، یهکیک له رینگه چالاکهکانی رۆنانی وشه به کاردیت، که ئه ویش رینگه ی (دارشتن)ه.

۳-۲-۱/۱ ناوی بکهه (چهک و پیناسه):

لیره دا پیویسته باس له دارشتنی ناوی بکهه بکهین و پرساری ئه وه بکهین، که ناوی بکهه چییه؟ سه ره تا پیویسته بزاین، بکهه چییه؟ بکهه (agent) زاراوهیهکی ریزمانیه، که هه میشه له کاتیگۆری ناوه. واتا بکهه (agent) بریتیه له ناویکی کارا یاخود چالاک، که کاروچالاکیهک ئه نجامدهات و ده بیت به (subject)، ههروه ها ناوی بکهه (agent noun) که سیک، یاخود شتیک دهگریتهوه، که کاریک یان چالاکیهک ئه نجامدهات، که واته ناوی بکهه، کارهکتهه، یاخود ئه نجامدهری کارو چالاکیهک، جا ئه و کارهکتهه ره مۆف بیت وهک (کارکهه - worker)، یاخود شتیک بیت وهک (ئه سانسۆر - elevator). به واتایهکی دیکه، دهتوانین بلین، هه رکاتیکی ناو هه لگری نیشانه (واتای)ی

کارایی بو، ده‌بیت به ناوی بکه‌ر (agent noun)². به شیوه‌کی گشتی له زمانی ئینگلیزیدا ناوی بکه‌ر به پاشگری (or, er, ar) یان (ist) کوتایی دیت، به زیادکردنی ئەم پاشگرانه بۆ سەر ره‌گی کرداریک، یاخود بناغه‌یه‌ک، وشه‌یه‌ک دروستده‌بیت، که واتای که‌سیکی کارا، یاخود ئەنجامده‌ر ده‌گه‌یه‌نیت، بۆ نمونه، وشه‌ی (teach)، که له پۆله‌گه‌زی کرداره و به واتای فیرکردن دیت، به‌زیادکردنی مۆرفیمی دارشتنی (er)، ده‌بیت به ناوی بکه‌ری (مامۆستا-teacher). هه‌روه‌ها وشه‌ی (direct)، که له کاتیگۆری کرداره و به واتای به‌ریوه‌بردن دیت، به‌زیادکردنی مۆرفیمی دارشتنی (er)، ده‌بیت به ناوی بکه‌ری (به‌ریوه‌به‌ر-director).

بینگومان ئەم پروونکردنه‌وانه‌ی سه‌ره‌وه بۆ زمانی کوردیش گونجاوه، چونکه له زمانی کوردیشدا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بۆ پۆلانی ناوی بکه‌ر پشت به بناغه‌ی کردار به تایبه‌تیش ره‌گی کردار ده‌به‌ستریت، به‌زیادکردنی گیره‌که‌هه‌هه‌نگیه‌کان بۆ سەر بناغه‌ی جیاوازه‌کان به مه‌به‌ستی دارشتنی ناوی بکه‌ر وه‌ک، زیادکردنی پاشگره‌کانی (/-ه‌ر، /-یار، -ساز، ...هتد /) بۆ سه‌ر بناغه‌ی جیاوازه‌کان، که له ئەنجامدا ناوی بکه‌رمان ده‌ستده‌که‌ویت، وه‌ک: (نووسه‌ر، خوینه‌ر، بینا، زانا، فلیمساز، ددانساز، فرۆشیار، ک‌ریار، خوینده‌وار، په‌که‌وته، پارێزگار، گیره‌ک، ...هتد). هه‌ربۆیه (ره‌فیع شوانی) له پیناسه‌ی ناوی بکه‌ری دارپێژراودا ده‌نووسیت: "به‌و وشانه‌ ده‌وتریت که له چاوه‌گه‌وه وهرده‌گیرین و واتای پرووداوێک له‌لایه‌ن ئیشه‌که‌روه‌ ده‌گه‌یه‌نن و توانا تایبه‌تیکه‌یان سیفه‌تیکه‌ی به‌رده‌وام و هه‌میشه‌بیان پینده‌به‌خشیت." (2008: 74). له‌په‌وه‌ی سیمانتیکیه‌وه ناوی بکه‌ر له زمانی کوردیدا به‌په‌ی ئه‌و نمونه‌ی، که وه‌ک ناوی بکه‌ری ئەژمارده‌ک‌رین، به‌گشتی ده‌ربری ئەم سه‌ واتایه‌ن: {کارکردن و چالاکیه‌ی (کارایی)، + کارپیکردن و ئامییری، + بارودۆخ و حاله‌تی} وه‌ک ئەم نمونه‌ی: وشه‌کانی (نووسه‌ر، خوینه‌ر، ک‌ریار، فرۆشیار، پارێزگار، خوینه‌وار، بویر، ...هتد)، واتای (کارکردن و چالاکیه‌ی و کارایی) تییاندا، هه‌روه‌ها وشه‌کانی (کوشنده، په‌ستۆک، مژۆک، فرۆک، گیره‌ک، نووسه‌ک، گه‌زه‌ک، ...هتد) واتای کارپیکردن و ئامییری تییاندا ده‌رده‌که‌ویت، هاوکات وشه‌کانی (په‌که‌وته، لیکه‌وته، خوساو، مردوو، ...هتد)، واتای کارتیکردن و بارو حاله‌تیان تیدایه، ئەمه‌ جگه‌له‌وه‌ی که هه‌ندێ وشه‌مان هه‌یه‌ واتای (شاره‌زایی و لیها‌توویی و توانستی مژۆف و لایه‌نی ئەرینی و نه‌رینی) تییاندا ره‌نگی داوه‌ته‌وه‌ وه‌ک (بینا، زانا، بویر، نه‌زۆک، نه‌زان، نه‌مر، نه‌به‌ز، نابیست، ...هتد).

هه‌ر له‌م روانگه‌یه‌وه و په‌یوه‌ست به پیناسه‌ی ناوی بکه‌ر (agent noun) وه‌، له زمانی ئینگلیزیدا، ئەو وشه‌یه‌ ده‌گرته‌وه، که له وشه‌یه‌کی دیکه‌وه داده‌پێژریت و ئاماژه‌یه‌ بۆ کاروچالاکیه‌ک، که ئەنجامده‌ریت له‌ لایه‌ن که‌س و لایه‌نیکه‌وه، بۆ نمونه: ناوی بکه‌ری (شوفیر-driver)، به‌زیادکردنی پاشگری (r) بۆ کرداری (لیخو‌رین-drive) وه‌ دارپێژراوه. بۆیه ناوی بکه‌ر (agent noun) بریتیه‌ له‌ دروستکردنی ناویکی نوێ له وشه‌یه‌کی پیشتر به‌ زیادکردنی مۆرفیمیکه‌ی به‌ندی دارشتن (Hamawand. Z, 2008: 108).

پاشگری دارپشتنی ناوی بکه، ئەو لاگرهیه، که بۆ کۆتایی رهگیک زیاد دهکریت بهمه بهستی دارپشتنی ناوی بکه، چونکه بهته نیا بهکارناهیتریت و به مۆرفیمی بهند داده نریت، ئەم مۆرفیمه له گهڵ مۆرفیمی سه ره به خۆ لیکه دریت بۆ پیکهینانی دروسته و شیهی نوێ، ده بیت شیوازی پیکهینانی دروسته نوێیه که ته واو بیت:

۱- له پرووی فۆنۆلۆجی و واتاییه وه هاوتا و گونجاوبن.

۲- مۆرفیمه سه ره به خۆ و بهنده که ده بیت جیاوازی، که مۆرفیمه سه ره به خۆکه به سه ره به خۆ و مۆرفیمه بهنده که به شیوهی بهند به کارده هیترین.

۳- ده بیت جیاوازی له پرووی دیاریکردنه وه، مۆرفیمی بهند پۆلی له دیاریکردن و دروسته و شیهی نوێیه که دا هیه، له پرووی ریزمانیشه وه، پۆلی له گۆرینی پۆله ره گهزی وشه له ئەبستراکته وه بۆ به رجهسته هیه، ههروه ها له پرووی واتاییشه وه، واتای ره گه که ده گۆریت.

۴- له پرووی شوینیان له دروسته دا ده بیت جیاوازی، مۆرفیمی بهند ده بیت به سه ره و مۆرفیمی سه ره به خۆ ده بیت به ته واو که، له مپروه وه، له هه ندیک باردا ره گه که گۆرانکاری فۆنه تیکی به سه ردادیت، وه ک tactician له tactics له کاتیکدا له باری دیکه دا، گۆرانکاری فۆنه تیکی روونادات، وه ک adoptee له adopt (ibid, 2008: 108).

۲/۱ مۆرفیمه دارپژههکانی ناوی بکه له زمانی کوردیدا:

زمانی کوردیی، بۆ پۆنانی ناوی بکه، چه پکیک له گیره کی له شیوهی (پیشگر)، (پاشگر)، (لاگر) دا، هیه، که له رینگه ی ئەو گیره کانه وه ناوی بکه داده پێژیت، له پرووی چالاکی و به ره همدارییه وه پاشگره کان زیاتر توانای پۆنانی ناوی بکه ریان هیه، وه ک له پیشگره کان، به تایبه تیش پاشگریکی وه ک /-ه/، که یه کیکه له گیره که چالاکهکانی پۆنه ری ناوی بکه، هاوکات له پرووی بناغه وه گیره کهکانی ناوی بکه له زمانی کوردیدا، به شیوهیه کی گشتی بناغه ی کردار (رهگی کردار)، بۆ پۆنانی ناوی بکه هه لده بژیرن، له پلهیه کی که متریشدا بناغه ی ناو، ئاوه لئاویش هه لده بژیرن. له پرووی سیمانتیکیشه وه ئەو ناوانه ی، که پۆلی گیره که دارپژههکانی ناوی بکه رویده نین، به گشتی واتای چالاکی و بزووتنه وه و ئەجامده ری/کارای کرده و رووداو یکن، یاخود وه ک ئامیر/وه سیله ئەجامپیده ری کار یکن، جاری واش هیه جگه له م دوو واتا گشتیی و بنه په تیبیه، واتای بار و حاله تیکیان تیدایه، وه ک نمونهکانی (۱، ۲، ۳).

۱- نووسه ر، یاریکه ر، بریارده ر، فه رمانده ر، فه رمانبه ر، {+ کارکردن، + کارایی}

۲- جلشۆر، چیشتلینه ر، قاپشۆر، برژینه ر، رووخینه ر، {+ کارپیکردن، + ئامیری}

۳- په ککه وته، خوساو، مردوو، لیکه وته، {+ کارتیکراو، + بارو حاله ت}

١-٢/١ پاشگرهکانی ناوی بکهری دارپژراو:**یهکهه/ پاشگری /-هر/**

یهکیکه له گیرهکه به توانا و چالاکهکانی پۆنهری ناوی بکهه له زمانی کوردییدا، واته "پاشگریکی زۆر به کارو له بار و چالاکه بۆ پۆنانی وشه ی دارپژراو و زاراو" (په فیهق شوانی، ٢٠٠٨: ٨٠)، ههه له مبارهیهوه (شیرکو بابان) ده نووسیت: "له بواری زاراو هه سازیدا وشه پۆنهریکی سه رهتایی و گرنگه" (٢٠٠٨: ٥١)، ههروهه له پووی واتاییهوه به گشتی واتای بزووتنهوه و چالاکیی و کارایی کرده و پووداوێک دهگهیه نیت، ئەمه جگه له وهی، که له پووی که تیگۆرییهوه بناغه ی ئەو کردارانه هه لده بژیریت، که رهگی کرداری تیپه پ، یاخود رهگی کرداری (تیپه پینراو/ به تیپه پکراو) ن، جا کردارهکان له پووی دروستهوه (بنه پته یی، لیکدراو، دارپژراو) بیت، جیاوازی نییه، وهک یاسای (أ، ب):

أ- رهگی کرداری تیپه پ + /-هر/ < ناوی بکهری دارپژراو

نووسهه، خوینهه، بینهه، پاخهه، ... ههتد

ب- رهگی کرداری تیپه پینراو + /-هر/ < ناوی بکهری دارپژراو

خه وینهه، پوو خینهه، برژینهه، مرینهه، گه یینهه، سو تینهه، ... ههتد

دووهم/ پاشگری /-ا/

ئهم پاشگره ده چیته سهه رهگی کرداری تیپه پ و ناوی بکهری دارپژراو دروسته کات، ئەو ناوانه ی، که ئەم پاشگره پۆیانده نیت له پووی واتاییهوه واتای {هه بوونی توانا، + لیهاتوویی و شاره زایی} یه که له ناوه که دا دهگه یه نه ن، وهک:

رهگی کرداری تیپه پ + /-ا/ < ناوی بکهری دارپژراو

توانا، بینا، زانا، دانا،

سێیهه/ پاشگری /-یار/

ئهم پاشگره هه یه کیکه له وه گیره که نه ی، که ناوی بکهری دارپژراو له رهگی کرداری تیپه پ و ناوه وه داده پێژیت، له پووی واتاییه وه ئەو ناوانه ی ئەم پاشگره پۆیده نیت، واتای کاریک، یان شاره زایی و پیشه یه که دهگه یه نیت، وهک:

أ- رهگی کرداری تیپه پ + /-یار/ < ناوی بکهری دارپژراو

فرۆشیار، کپیار، ژمیریار، ژه نیار،

ب- ناو + /-یار/ < ناوی بکهری داریژراو
جوتیار،

چوارهم/ پاشگری /-گار/

ئهم پاشگره، جگه له وهی که زور به کهمی ناوی بکهری داریژراو داده پێژیت و واتای {پاراستن و توانا و دهسه لات} ی تیدایه، هاوکات ناوی کاتیش داده پێژیت، که ئهمجۆره یان ناچیتته چوارچیوهی ناوی بکهره وه، وهک:
أ- بناغهی کرداری تیپه پ + /-گار/ < ناوی بکهری داریژراو
پاریزگار، کردگار، پهروه دهگار،

پینجهم/ پاشگری /-ساز/

هه رچه نده ئهم پاشگره، له گروپی مؤرفیمه داریژره کانی پۆنه ری ناوی پیشه پۆلینکراوه و له پرووی سیمانتیکیشه وه ده رکردهی ئهم پاشگره واتای پیشه به شیوه یه کی بنه په تیی تیدا رهنگی داوه ته وه، به لام ئیمه پیمانوایه، که یه کیکه له و پاشگرانه ی، به شیوه یه کی چالاک ناوی بکهر پۆده نیته و ئهو ناوه ی ئهم پاشگره وه رده گریت له گه ل ئه وهی بۆ خاوه نه که ی ده بیته جوړیک له پیشه و کار، به لام واتای کارایی و چالاکی و کردن و ئه نجامدانی کاریک له خۆده گریت، که به رامبه ر پاشگری /-ist/ داریژره ی ناوی بکهره له زمانی ئینگلیزیدا، وهک (وشه ساز: morphologist، ددانساز: dentist)، هه روه ها له پرووی بناغه شه وه، بناغهی ئهمجۆره ناوه داریژراوه، جیاواز له پاشگره کانی تر به شیوه یه کی گشتی ناو هه لده بژیریت، وهک ئهم نمونانه ی خواره وه:

پاشگری /-ساز/ + ناو < ناوی بکهری داریژراو

فیلمساز، ددانساز، چه خماخساز، دهرمانساز، ... هتد

شه شه م/ پاشگره کانی /-هک، وک/

ئهم دوو پاشگره ش له سنووریکی به رته سکدا و له چه ند نمونه یه کدا ناوی بکهری داریژراو پۆده نین، جگه له وه ش پاشگری /-وک/، وشه ی تریش بۆ بواری تر له زمانی کوردییدا پۆده نیته، له مپروه وه بپوانه، (سه باح ره شید، ۲۰۰۰، ۷۸)، هاوکات سه باره ت به پاشگری /-هک/یش، شیروان خۆشناو ده لیت: "پاشگریکی ناچالاک و که م توانای سازکردنی ئاوه ل ناوی بکهرییه، که ده شیته وهک ناویش به کار به ی نریت." (۲۰۱۴: ۱۲۶).

أ- رهگی کردار + /-وک/ < ناوی بکهری داریژراو

گه پوک، خشوک، فرۆک، په ستوک،

ب- رهگی کردار + /-هک/ < ناوی بکهری داریژراو

گیرهک، نووسهک، گهزهک، کوژهک،

حهوتهم/ جگه له و پاشگرانهی، که ئاماژه مان پیدان، چهند پاشگریکی ترمان ههیه، که به شدارییهکی سنوورداریان له داریشتنی ناوی بکهردا ههیه، له گهله ئهوهی دهرکردهی ههندیکیان مهرج نییه تهنها ناوی بکهری داریژراو بیته، به لکو وشه ی داریژراوی تریش به واتای جیاواز و تهنانهت که تیگوری جیاوازیش رۆدهنن، به لام له بهرئهوهی سنوور و کاری ئهم توژیینهوهیه، تهنها له چوارچیوهی ناوی بکهری داریژراو دایه، بویه خومان به دوور دهگرین له وشه داریژراوهکانی تری ئهمجوره گیرهکانه، گرنگترین ئهو مؤرفیمه داریژره کهم توانایانهش بریتین له پاشگرهکانی: (/-ه/، /-نده/، /-وو/، /-هوار/، /-بار/)، که له خشتهی ژماره (1) دا ئاماژه به نمونهکانیان دهکهن.

ژ	پاشگر	نمونه
1	/-وو/	مردوو، هاتوو، پۆیشتوو
2	/-ه/	پهککهوته، لیکهوته، مرده، کرده
3	/-بار/	تاوانبار، گوناھبار،
4	/-نده/	کوشنده، بهخشنده، دپنده، فرنده
5	/-هوار/	خویندهوار

خشتهی ژماره (1) ههندیکی پاشگری ناچالاکی رۆنهری ناوی بکهر

به وردبوونهوه له نمونهکانی خشتهی ژماره (1)، ئهوهمان بۆ دهردهکهوئیت، که بناغه ی وشه داریژراوهکان (ناوی بکهری داریژراو)، جگه له بناغه ی پاشگری /-بار/، که ناوهکانی (تاوان، گوناوه)، سهرحه م بناغهکانی تر، بناغهکیان (قهه، رهگ) ی کرداری تیپه ر و تیپه پهن.

2-2/1 پاشگرهکانی ناوی بکهری داریژراو:

یهکه م/ پاشگری /نه-، نا-/

فۆرمی سه رهکی ئهم پاشگره بریتیه له /-نه/ ی نه ریکردن، به لام جار جار به پئی گونجانی فۆنۆلۆجی بناغه که، ئه لۆمۆرفی /-نا/ ش دهردهکهوئیت، پاشگری /نه-/، یه کیکه له و گیره که داریژره رانه ی، که به شدارییهکی چالاکی له رۆنانی ناوی بکهری داریژراو دایه، له رۆوی سیمانتیکیه وه واتای نه رینی و پیچه وانه کردنه وه ده به خشیت، هه رچه نده مه رجیش نییه، به رده وام دهرکرده ی ئهم پاشگره واتای نه رینی هه بیته، جاری وا هه یه، واتای ئه رینی (پۆزه تیف) ی هه یه، بۆ نمونه وهک له وشهکانی: (نهر، نه به ز) دا، که بۆ په سنی مرۆفانیکن، که (نامرن و نابه زن)،

ههروهها ئهم پيشگره به شيويههكي گشتي بناغه/رهگي كرداري تيبهپ و تينهپهريش هه لده بژيريت، وهك ياساكانى (أ، ب):

أ- پيشگرى /نه- /+ رهگي كرداري تيبهپ < ناوى بكهري دارپژراو

نه فرۆش، نه زان، نه كپ، ناييست، نه مژ، نه خۆر، نه ساز/ناساز، نادیده... هتد

ب- پيشگرى /نه- /+ رهگي كرداري تينهپهپ < ناوى بكهري دارپژراو

نه زوك، نه كولهك، نه مر، نه بهز.

دووهم/ پيشگرى /ب- /

ئه ميسه يه كيكه له پيشگره دارپژه رهكانى ناوى بكهري دارپژراو، (ره فبيق شوانى) سه بارهت بهم پيشگره ده ليت:

"ئه م پيشگره له رهگي هه موو چاوگه تيبه په كانه وه، به ئاسايى و ناويه يانه وه ناوى بكهري لى داده پيزيريت و له رووى واتاييه وه (توانا و هيز و زورى و ليها تووي) ده گه يه نيت. " (2008: 89).

پيشگرى /ب- /+ رهگي كردار < ناوى بكهري دارپژراو

بكوژ، بپر، بنير، بوير، بكيش، بگوپ، بريژ،... هتد

سيهه/ هه نديك له پيشگره ئاوه لكرداريه كان

چه ند پيشگرى كان هه يه، كه له بنه رته دا پيشگرى ئاوه لكردارين و كرداري دارپژراو رۆده نين، به لام له چه ند

نموونه يه كي كه م و سنوورداردا له گه ل رهگي كرداردا، ده توانن ناوى بكهري دارپژراو ويش رۆبنين، ده ركرده كانيشيان

واتاي جياوازيان هه يه، وهك نمونه كانى خسته ي ژماره (2):

ژ	پيشگر	نموونه
1	/پ- /	راگر، رامال،
2	/ت- /	تئين/تئينه، تيگر، تيكرده
3	/ل- /	ليخوپ، ليزان،
4	/ه- /	هه لگر،
5	/پ- /	پينوس، پيگر، پيخور،

خسته ي ژماره (2) هه نديك پيشگرى ناچالاكى رۆنه رى ناوى بكه ر

٣-٢/١ لاگرهکانی ناوی بکهری دارپژراو:

جگه له پاشگر و پیشگرهکان له زمانی کوردیدا، که پۆلیکی سه رهکیان له دارپشتنی ناوی بکهردا ههیه، هاوکات هه ندیک لهو پاشگر و پیشگرانه، به شینوهی لاگر/جووتهگر، ههردوو جه مسهری بناغه که دهگرن و ئه مانیش له سنووریکی بهرته سک و دیاریکراودا هه ندیک ناوی بکهری پۆده نین، که هه ولده دهین گرنگترین ئه و لاگرانه، له خشتهی ژماره (٣) دا بکهینه پوو، بۆیه ش جیامان کردوونه ته وه، چونکه به ههردوو به شی گیره که که، واته هه م ئه وهی که وتوو ته پیش بناغه که وه و هه م ئه وهی که وتوو ته دواي بناغه که وه ههردووکیان پیکه وه کارده که ن و وهک یه ک گیره کی ته کنشین ده توان و شه یه کی نوی پۆبنین، بۆیه له گروپی یه که م (پاشگر) هکان و گروپی دووهم (پیشگر) هکان جیامان کردوونه ته وه.

ژ	لاگر	نمونه
١	/ب-....-ه/	بکه، بخۆر، بده، بخه
٢	/نه-.....-ه/	نهخۆر، نهشۆر
٣	/نا-....-ه/	نادیده، ناچیزه
٤	/نا-....-ا/	نابینا، ناکارا، نااگا
٥	/تی/دهر --ه/	تیکرده، ده رکرده، ده رخسته

خشتهی ژماره (٣) هه ندیک لاگری ناچالاکی پۆنه ری ناوی بکه ر

له کوتایی ئه م پارهدا پۆیسته ئه وه ش بکهینه پوو، که جگه له سووده رگرتن له گیره ک بۆ پۆنانی ناوی بکه ری دارپژراو له زمانی کوردیدا، به لام به بۆچوونی (مسته فا رها مسته فا)، که له نامه ی دکتورا کهیدا ئاماژه ی پیکردوه، شیوازیکی تر له پۆنانی ناوی بکه ری دارپژراومان هه یه، که به (مۆرفیمی سفر/پیکه ی سفر) ناوی بردوه، ئه ویش بۆ ئه و وشانه ی که له پووی دروسته وه وشه ی (لیکدراو)ن، واته له م جۆره وشانه دا به وه رگرتنی ره گی کرداره کان و دانانه وه ی به شی یه که می کرداره کان (ته واوکه ر)هکان، فۆرمی ناوی بکه ری دارپژراومان ده سته ده که ویت، به بی زیادکردنی هیه جۆره گیره کیک وهک، ئه و نمونانه ی خشته ی ژماره (٤).³

ناو + بناغه	فۆرمی وه رگیراو (ناوی بکه ری دارپژراو)
ناو + فرۆشتن	میوه فرۆش، سه وزه فرۆش، کتیبفرۆش، له شفرۆش،
ناو + تاشین	سه رتاش، به ردتاش، دارتاش
ناو + گێپان	ئاژاوه گێپ، ئاوه گێپ، ده ستگێپ، پیلانگێپ
ناو + نارین	هه والنیر، په یامنیر، نامه نیر

دادنوس، عهريزه نوس	ناو + نوسين
مۆسيقاژهن، زورناژهن، دهف ژهن	ناو + ژهنين
گۆرانبيژ، بانگبيژ، حهيرانبيژ، دهنگبيژ	ناو + گوتن
جلگر، بهفرگر، دهستگر	ناو + گرتن
نانكر، ئاوكر، داركر	ناو + كرپن
جلدروو، بهرگدروو	ناو + دروون
شهكرشكين، بهردشكين	ناو + شكاندن

1/2 مۆرفيمه دارپژههكانى ناوى بكهه له زمانى ئينگليزیدا:

مۆرفيمه بهنده دارپژههكان رۆلێكى گهورهيان له دروستکردنى وشهى نوێ له زمانى ئينگليزیدا ههيه. ئه و وشه نوێيانهى كه بههۆى ئەم مۆرفيمانهوه دروستدهين، واتايان جياوازه و له كهتيگۆرى و پولهپهگهزى جياواز دهبن، كه ديارترينيان كهتيگۆرى ناو و بهتاييهتى ناوى بكههيه، كهواته يهكيك له ئهركه سههرهكويهكانى مۆرفۆلۆجى وشهدارپشتن، بریتيه له رۆنانى وشهى نوێ به واتا و چهكمى نوێوه، سهبارهت به دروستکردنى وشه و چهكمى نوێ، بهزۆرى پيوستمان به چهكمى ناوى دهبيت، چونكه پيوستى زمان وادهخوازيت، كه دارپشتنى كهتيگۆرى ناو زياتر پيوستتربيت وهك له دارپشتنى كردار و ئاوهلناو و كهتيگۆرييهكانى ديكه. (Haspelmath. M & Sims.) (A. D, 2010: 87)

كهواته له زانستى زماندا دارپشتنى وشه بریتيه له دروستکردنى وشهيهكى نوێ، كه وشه نوێيهكه دهبيت به ههنگرى واتا و چهكمى نوێ، بۆيه لهمپروهوه، واتا و پرۆسهى دارپشتن (Derivational process) زۆر جياوازه له پرۆسهى شكاندنهوه (Inflectional process)، بۆ نمونه له ريگهه پرۆسهى دارپشتنهوه دهتوانين ناوى بكهه (agent noun) دابريژين، وهك: (بیركه رهوه – think+ er= thinker)، ناوى كواليتى (quality noun) دابريژين، وهك: (kind+ ness= kindness) و ئاوهلناوى ئاسانكراو (facilitative adjective) دابريژين، وهك: (دهخويندريتهوه – read+ able= readable) (ibid, 2010: 86)، ئهگه تهماشای دارپشتنى ناوى بكهه (بیركه رهوه – thinker) بكهين، دهبينن ئەم ناوه له كردارى (بیركردنهوه – think) دارپژراوه به زيادکردنى پاشگري (er).

1-1/2 پاشگههكانى ناوى بكهه دارپژراو له زمانى ئينگليزیدا:

هاوشيوهى زمانهكانى ديكه، زمانى ئينگليزى كۆمهليک پاشگر بهكاردههينيت بۆ دروستکردنى وشه و واتاى نوێ، بهزۆرى وشه نوێيهكان لهپرووى واتا و كهتيگۆرييهوه گۆرانيان بهسهرداديت، ئەم پرۆسهيهش له ئەنجامى

پێویستی فه رههنگی و سینتاکسییه وه دروستده بیته، به شیوهیه کی گشتی بۆ دروستکردنی ناو سوود له کردار وهردهگیریت وهک بناغه و چه ند پاشگریکی بۆ زیادده کریت، له زمانی ئینگلیزیدا ئەم پاشگرانه (-ee, -er, -ion, -ment, -ure, -ce, -cy, -ity, -ness, -age, -(i)an, -dom, -hood, -ism, -ist, -(e)ry, -ship, -ster)⁴ بوونیان ههیه و کاتیک دهخرینه سهر بناغه ی کردار، ناو و ئاوهلناو، وشه ی نو ی به رهه مدین، به گشتی ئەو وشه نویانه ی، که له ئەنجامی خستنه سه ری ئەم پاشگرانه وه رۆده نرین دهن به ناو، ئاوهلناو و ئاوهلکردار، ههروه ها به زیادکردنی هه ندیک لهو پاشگرانه بۆ کردار، ئاوهلناو و ناو، که به پاشگری ناوی ده ناسرین، ناوی ئەبستراکت دروستده بیته، ئەم جو ره له ناو واتای چالاکیی، ئەنجامی چالاکیی یا خود چه مکه کانی تایبته به چالاکیی ده گه یه نیت. (Plag. I, 2002: 109)، واته هه ندیک لهو پاشگرانه به کارده هینریت بۆ رۆنانی ناوی بکه ر، که لیره دا باسیانده که یه ن و تیشکیان ده خه یه سه ر:

یه که م / پاشگری /-er/

له زمانی ئینگلیزیدا پاشگری (er)⁵ که شیوه (ئه له مورفی) (or و ar) یشی هه یه، یه کیکه لهو پاشگره چالاکانه ی، که ده چیته سه ر ره گی کردار و رۆلکی گرنگی له دارشتنی ناوی بکه رییدا هه یه⁶. ئەم پاشگره رۆلی بکه ریتی مرو فته ده گه یه نیت و شه ش واتا و شیوه ی به کارهینانی هه یه (Hamawand. Z, 2011: 126)، که بریتین له:

۱. که سیک، که ئیشیک جیبه جیده کات، ئەم واتایه کاتیک ده رده که ویت ره گی کرداره که تپه ر بیت، بۆ نمونه وشه ی (جووتیار - farmer)، ههروه ها نمونه ی دیکه ی وهک: (ئامۆژگاریکه ر - advisor، سوآکه ر - beggar، به رپوه به ر - director، مامۆستا - teacher، نووسه ر - writer) هه ن.

۲. که سیک، که چالاکییه ک ئەنجامده دات، ئەم واتایه کاتیک ده رده که ویت، ره گی کرداره که تینه په ر بیت، بۆ نمونه وشه ی (dreamer) به واتای که سیک دیت که به شیوه یه کی ئاسایی خه و ده بینیت. نمونه ی دیکه ی په یوه ست به م واتایه وه (ئه کته ر - actor، گه شتیار - hiker، راکه ر - runner، قسه که ر - talker) ن.

۳. که سیک، که شتیک دروستده کات، ئەم واتایه کاتیک ده رده که ویت ره گه که کونکریتی بیت، بۆ نمونه وشه ی (hatter) به واتای که سیک دیت کلاو دروست ده کات، نمونه کانی دیکه (توکن - furrier، ئاشه وان - miller، فرۆشیار - sealer) ن (ibid: 126).

۴. که سیک، که له شتیک ده کۆلیته وه، ئەم واتایه کاتیک ده رده که ویت ره گه که ئەبستراکت بیت، بۆ نمونه وشه ی (ئه ستیره ناس - astrologer) به واتای که سیک دیت که له ئەستیره و هه ساره کان ده کۆلیته وه، نمونه ی دیکه ش (پاریزه ر - lawyer، فه یله سوف - philosopher، گه ردوونناس - astronomer) ن.

۵. که سیک، که نیشته جیی شوینیکه، ئەم واتایه کاتیک ده رده که ویت ره گه که کونکریتی بیت، بۆ نمونه وشه ی (Londoner) به که سیک دهوتریت که خه لکی له نده ن بیت، نمونه ی دیکه ش (Berliner, New Yorker, Northerner, Villager).

6. كه سيك كه خاوهنى سيفه تيك بيت، ئەم واتايه كاتيک دەرده كه ویت رهگه كه كۆنكریتی بیتن بۆ نموونه وشه ی (nutter) به واتا كه سيك كه شیت و نامۆ بیت، نموونه ی ديكه ش (كریكار – corker، چاوتوك – miser) (ibid,) (2011: 126).

ههروهها پاشگری (er) رۆلی بکهری نامرۆفیش دهگریتهوه و چوار شیوازی به کارهینان و واتای ههیه، كه بریتین له:

1. ئازهلێك كه ئیشیک جیهه جیده کات، ئەم واتايه كاتيک دەرده كه ویت رهگی کرداره كه تینه په ربیت، بۆ نموونه وشه ی (pointer) به واتای سهگیك دیت، راهینراوه بوهستیت و به لووتی ئاماژه به نیچیریک بکات كه راوکراوه، نموونه ی دیکه ش (هینه رهوه – retriever، چوست و چالاک – trotter).

2. شتیك كه ئیشیک جیهه جیده کات، واتا كه شهی كاتيک دەرده كه ویت رهگی کرداره كه تینه په ربیت، بۆ نموونه وشه ی (freezer) ئامیر (به فرگر/به ستهر) یکه، كه به کار دیت بۆ پاراستنی خوراک له پلهیه کی نزما، نموونه ی دیکه ش (ژمیره – calculator سپهر – eraser به ره مهینه ر – generator چه رخ – lighter، ئامیری توست برژاندن – toaster).

3. شتیكه كه کاریك دهکات، ئەم واتايه كاتيک دەرده كه ویت رهگی کرداره كه تینه په ربیت، بۆ نموونه وشه ی (beeper) ئامیریكه هۆرن لیده دات بۆ ئەوهی شوڤیره كه بزانیته، كه ئەو كه سه كه ئاگادار کراوه ته وه به و هۆر نه، نموونه ی دیکه ش (بریارده ر – clincher، بیرخه رهوه – reminder، چیرۆکی ههست بزوین – thriller).

4. شوینیك كه بۆ شتیك به کار دیت، ئەم واتايه كاتيک دەرده كه ویت رهگی کرداره كه ئەبستراکت بیت و گوزارشت له چالاکیهک بکات، بۆ نموونه وشه ی (diner)، به واتای عه ره بانه ی خواردنی ناو فرۆکه و شه مه نده فه ر دیت. نموونه ی دیکه ش (كه وتوو – kneeler، نوستوو – sleeper) (ibid, 2011: 126–127).

له زماندا جهخت له جیاوازی نیوان مۆرفیمی دارشتن و شکانده وه کراوه ته وه، مۆرفیمی شکانده وه هیهچ كاتيک كه تیگۆری ریزمانی وشه كه ناگۆریت، بۆ نموونه هه ردوو وشه ی (old, older) ئاوه لئاون. لیره دا مۆرفیمی (er) دوو شیوه ی جیاوازی ئاوه لئاوی دروست کردوو، له كاتيکدا، مۆرفیمی دارشتن كه تیگۆری ریزمانی وشه ده گۆریت، بۆ نموونه کرداری (teach) ده بیت به ناوی بکهری (مامۆستا – teacher)، ئەگه ر مۆرفیمی دارشتنی (er) ی بۆ زیاد بکهن، له به ره ئه وه له زمانی ئینگلیزی مۆدیرندا، پاشگری (er) وهک مۆرفیمی وشه دارپژ به کار دیت، وهک به شیک له ناو، ههروهها له هه مانکادا، وهک مۆرفیمی وشه شکانده وهش به کار دیت، وهک به شیک له ئاوه لئاو، بۆیه ئەم دوو پاشگره ته نیا له به ره ئه وهی له یه کده چن، هه مان ئەرک و رۆلیان نییه، به لکو جیاوازن له یه کدی له پرووی به کارهینان و ئەرکه وه (Yule. G, 2010: 70).

له زمانی ئینگلیزیدا هه رکاتيک پاشگری وشه دارپژ و وشه شکانده وه زیاد بکریت بۆ هه مان وشه، ئەو کاته به م شیوه یه ده بیت، یه که مجار پاشگری وشه دارپژه که ده خریته سه ر بناغه که، پاشان پاشگری وشه شکانده وه که شه ی

بۆ زیاددەکریت، بۆ نموونه، وشە (teachers) له بناغە (teach) داریژراوه به زیادکردنی پشگری (er) وشە داریژ و پاشگری (s) وشە شکاندنەوه (ibid, 2010: 70).

دووهم / پاشگری /-ist/

ئەم پاشگرەش یەکیکە له پاشگرەکانی زمانی ئینگلیزی، که بۆ دروستکردنی ناوی بکەر سوودی لێوەردەگیریت، پاشگری (ist) وەسفی حالەتی بکەری دەکات له پیکهاتنی وشەدا، به چوار شیواز به کاردیت و واتای جیاوازیان ههیه:

۱. به واتای کهسیک دیت پسیپۆری هه بیت له زانیاریه کدا، که رهگه که دریده خات، ئەم واتایه کاتیک درده که ویت رهگه که ئەبستراکت بیت یان ناوی بواریکی زانستی بیت، بۆ نموونه وشە (anthropologist) به واتا مروقناس دیت و کهسیک که پسیپۆری له (anthropology) مروقناسی هه بیت. نموونهی دیکهش (ئابووریناس – economist ، چاره سه رکار – pathologist، دهرمان ساز – pharmacist، دهر وونناس – psychologist). هه ره له مباره یه وه له زمانی کوردیدا جگه له رهگی کردار، به تایبه تیش رهگی (ناس)، وهک (مروقناس، کوردناس، کارناس، رۆژه لاتناس، ...هتد)، پاشگریکی وهک /-ساز/ هه مان واتا و ئه رکی هه یه، وهک نموونه کانی: (ددان ساز، زاراوه ساز، فلیمساز، وشه ساز، ...هتد).

۲. به واتای کهسیک دیت هه لگری بیروباوه ریک بیت، که رهگه که دیاریده کات، ئەم واتایه کاتیک درده که ویت رهگه که ئەبستراکت بیت یاخود ناوی بیروباوه ریک بیت، بۆ نموونه وشە (nationalist) به واتای کهسیکی نیشتمانی په روه ر دهیت، که پشتگیری سه ره به خوی نیشتمانی دهکات بۆ ولاته کهی، نموونهی دیکهش (به زیو – defeatist، تون په و – extremist، نموونه یی – idealist، چاک ساز – reformist، سۆشیالیست – socialist).

۳. به واتای کهسیک دیت مامه له له گه ل شتیک دهکات، که رهگه که دیاریده کات، ئەم واتایه کاتیک درده که ویت رهگه که ئەبستراکت بیت، بۆ نموونه وشە (novelist) به واتای رۆماننوس دیت. نموونهی دیکه (ستوون نووس – columnist، دان ساز – dentist، چیرۆکنووس – dramatist، گولفرۆش – florist، پاسکیل سوار – motorist).

۴. به واتای کهسیک دیت ئامیریک به کارده هینیت، که رهگه که دیاریده کات، ئەم واتایه کاتیک درده که ویت رهگه که کۆنکریتی بیت، یاخود ناوی ئامیریکی میوزیکی بیت، بۆ نموونه وشە (cellist) به واتای کهسیکی چه لۆچه ژهن دیت. نموونهی دیکه (گیتار ژهن – guitarist، گیتار ژهن – harpist، که مان ژهن – violinist) (Hamawand. Z,) (2011: 135-136).

هه روه ها پاشگری (ist) به واتای دهمارگیریش دیت دژی شتیک، که رهگه که دیاریده کات، ئەم واتایه کاتیک درده که ویت رهگه که ئەبستراکت بیت، یاخود چالاکی وتهیی دهگه یه نیت، بۆ نموونه وشە (ageist) واتای کهسیک دهگه یه نیت دهمارگیری هه یه دژی خه لکی دهرباره ی ته مه ن، نموونهی دیکهش (سیکس په رست – sexist).

٢/٢ گرنگترین خاله جياواز و ليكچوووهكانی نيوان زمانی كوردی و ئینگلیزی:**١-٢/٢ خاله جياوازهكان:**

- ١- له ږوی ژماره‌ی مۆرفیمه‌وه، زمانی كوردی ژماره‌یه‌کی زیاتر مۆرفیمی به‌ندی وشه‌داپژ به‌کارده‌هینیت بۆ دروستکردنی ناوی بکه‌ری داږژراو به‌هراوورد به‌ زمانی ئینگلیزی، که ژماره‌یان که‌متره.
- ٢- له زمانی كوردیدا جگه له پاشگر، مۆرفیمی به‌ندی (پیشگر و لاگر)یشمان هه‌یه، بۆ ږوانی ناوی بکه‌ری داږژراو، هاوکات له ناوه لیکدراوه‌کاندا، شیوه‌ی سفریشمان هه‌یه بۆ دروستکردنی ناوی بکه‌ری داږژراو، که به‌ دانانه‌وه‌ی ته‌واوکه‌ری وشه‌کان و وه‌رگرتنی ږه‌گی کرداره‌کان، فۆرمی ناوی بکه‌ری داږژراومان ده‌ست ده‌که‌ویت، که جگه له پاشگر ئه‌وانه‌ی دیکه له زمانی ئینگلیزیدا به‌دیناکرین.
- ٣- له زمانی كوردیدا بناغه‌ی وشه‌ داږژراوه‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی ږه‌گی کردارن، به‌لام له زمانی ئینگلیزیدا ږه‌گی کردار و ناو و ئاوه‌لئاویش ده‌بن به‌ بناغه.
٤. له زمانی كوردیدا ناوی بکه‌ر ږۆلی کارایی یاخود ئه‌نجامده‌ری مۆڤ ده‌گه‌یه‌نیت، به‌لام له زمانی ئینگلیزیدا ږۆلی کارایی مۆڤ و نامۆڤیش ده‌گریته‌وه.
٥. پاشگری (er) له زمانی ئینگلیزیدا وه‌ک مۆرفیمی وشه‌داپژ و مۆرفیمی شکاندنه‌وه به‌کاردیت، به‌ پیچه‌وانه‌وه له زمانی كوردیدا، ئه‌گه‌ر پاشگری /-ه‌ر/، به‌رامبه‌ری دابنن، ئه‌وا ته‌نها وه‌ک مۆرفیمی وشه‌داپژ مامه‌له‌ده‌کات، واته ئه‌م حاله‌ته له زمانی كوردیدا نابینریت.

٢-٢/٢ خاله ليكچوووهكان:

١. ده‌توانین بلین، که ليكچوونی زۆر له ږۆسه‌ی وشه‌ داږستن و وشه‌ شکاندنه‌وه له زمانی كوردی و ئینگلیزیدا به‌دیده‌کریت.
٢. له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا شیوازی خسته‌سه‌ری مۆرفیمی وشه‌داپژ و شکاندنه‌وه به‌م شیوه‌یه‌یه، یه‌که‌مجار مۆرفیمه وشه‌داپژه‌که زیاده‌کریت بۆ بناغه‌که و پاشان مۆرفیمی شکاندنه‌وه‌که‌ی ده‌خریته‌ سه‌ر.
٣. واتای کارایی، ئامیری، بارو‌حاله‌ت و پسپۆری له ناوی بکه‌رییدا له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا هاوبه‌شه.
٤. ږۆسه‌ی وشه‌ داږستن ږیگه‌یه‌که له ږیگه‌کانی ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانی له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا.
٥. ناوی بکه‌ری و بکه‌ر دوو حاله‌تی ږیزمانی جياوازن، که له هه‌ردوو زمانه‌که‌دا ئه‌م جياوازییه له نیوان ناوی بکه‌ر و بکه‌ردا به‌دیده‌کریت.
٦. له زمانی كوردیدا پاشگری (ه‌ر) و له زمانی ئینگلیزیدا پاشگری (er) له چالاکترین پاشگره‌کان و زۆرتین وشه‌ی نوییان دروستکردوه به‌هراوورد به‌ پاشگره‌کانی دیکه، ئه‌مه جگه‌له‌وه‌ی که وه‌ک خسته‌مانه‌ږوو له ږوی ئه‌رک و

شویننه وه وهکیهکن، هاوکات له پرووی شیوه/فۆرمیشهوه، ئەگەر لیکۆلینهوهیهکی وردی ئەتیمۆلۆژیانهیان له بارهوه بکریت، پێدهچیت یهک بناغهیان ههبیته.

7. ههردوو پاشگری /-ساز/ له زمانی کوردییدا و پاشگری /-ist/ له زمانی ئینگلیزیدا، دهتوانین بڵین دهکردهکانیان له پرووی واتاوه ههمان دهکردهن، که واتای شارهزایی و پیشه و توانستی کاریک له مرقدا دهخهنهپروو، وهک: (ددانسان، وشهساز، زاراوهساز، فلیمساز)، (dentist, morphologist, psychologist, biologist).

ئه‌نجام

1- له ههردوو زمانهکه‌دا پیاواژۆکانی وشه‌شکاندنه‌وه و وشه‌داپشتن، دوو لقی سه‌ره‌کیی مۆرفۆلۆژیین و شیوازی کارکردنیان زۆر له‌یه‌کتره‌وه نزیکه، که ئەمه‌ش هه‌بوونی په‌یوه‌ندی و نزیکی نیوان ئەم دوو زمانه‌ پشتراسته‌کاته‌وه له‌سه‌ر بنه‌مای یاسا مۆرفۆلۆژییه‌کان.

2- هه‌ردوو زمان بۆ پۆنانی ناوی بکه‌ری دا‌پێژراو سوود له‌گیره‌که وشه‌دا‌پێژه‌ره‌کان ده‌بینن، به‌تایبه‌تیش پاشگره‌کان له‌هه‌ردوو زمانه‌که‌دا به‌راورد به‌گیره‌که‌کانی تر چالاکترن و به‌ره‌میان زیاتره‌.

3- هه‌ردوو پاشگری /-ه‌ر/ له‌ زمانی کوردییدا و /-er/ له‌ زمانی ئینگلیزیدا له‌ پرووی چالاکیی و به‌ره‌مه‌وه دوو پاشگری به‌برشتن بۆ دا‌پشتنی ناوی بکه‌ر و ده‌وله‌مه‌ندکردنی فه‌ره‌نگی زمانه‌کانیان.

4- له‌ هه‌ردوو زمانه‌که‌دا، (ناوی بکه‌ر)، که به‌ واتای (کارایی و چالاکیی و ئە‌نجامده‌ری یان ئە‌نجامپێده‌ری) ده‌گه‌یه‌نیت، له‌ پرووی ریزمانییه‌وه جیاوازه له‌ (بکه‌ر)، که ره‌نگه‌ ئەو حاله‌تانه‌ی له‌ پرووی سیمانتیکیه‌وه تیدا به‌دینه‌کریته.

5- له‌ هه‌دوو زمانه‌که‌ سه‌ره‌تا مۆرفیمی وشه‌دا‌پێژ و پاشان مۆرفیمی شکاندنه‌وه زیاده‌کریته بۆ سه‌ر بناغه، که ئەمه‌ش ئاماژه‌یه بۆ پۆل و گرنگی مۆرفیمی وشه‌دا‌پێژ له‌ دروستکردنی وشه‌ی نویدا.

Derivational Morphemes of Agent Noun in Kurdish and English Languages (A Comparative Study)

Mustafa Raza Mustafa

Kurdish Department, College of Education & Language, Charmo University, Chamchamal, Kurdistan Region, Iraq.

E-mail: mustafa.mustafa@charmouniversity.org

Karwan Juma Raheem

Kurdish Department, College of Education & Language, Charmo University, Chamchamal, Kurdistan Region, Iraq.

E-mail: karwan.raheem@charmouniversity.org

Abstract

The paper entitled (the derivational morphemes of agent nouns in Kurdish and English languages), is a comparative study. It intends to illustrate the construction of word formation of agent nouns in Kurdish and English languages. The paper consists of introduction and two chapters, also the results and references have been presented at the end of the research.

The first chapter is about the grammatical rules and morphological process of derivational and inflectional morphemes. Then, the most significant derivational morphemes of agent nouns in Kurdish language have been displayed.

In the second chapter, the most significant derivational morphemes of agent nouns of English language and their rules have been presented. Consequently, the most significant comparative and contrasts points of the derivational morphemes of agent nouns in both languages have been demonstrated.

Keywords: Agent Noun, Derivational Morpheme, Production Morphology, Word-Formation, Comparison.

په راویزهکان:

۱. به دهستکارییه وه له (سه لام ناوخۆش، ۲۰۱۸: ۹۰)، وه رگیراوه.
۲. بپروانه (Kadriu. A, 2006: 19).
۳. بپروانه (مستهفا رهزا مستهفا، ۲۰۱۹: ۱۶۸).
۴. بپروانه (Hamawand. Z, 2011: 154).
۵. ئەم شیوهیه یان به کارهینانی زیاتره و هه لگه ی زانیاری زیاتره.
۶. بپروانه (Hamawand. Z, 2008: 114).

سه رچاوهکان:

- ئاریان صدیق عه زیز (۲۰۱۹)، ناوی کرداری، کرداری شکاوه و کرداری ئالۆز، نامه ی دکتورا، کۆلیژی زمان- زانکۆی سلیمانی. حاته م و لیا محمد (۲۰۱۹)، مۆرفۆلۆژی، چاپی یه که م- هه ولیر.
- ره فیک شوانی (۲۰۰۸)، ئەو وشانه ی له چاوه گوه وه رده گه ی (لیکۆلینه وه یه کی وشه سازییه به پێگای دارپشتن و لیکدان)، ده زگای توێژینه وه و بلاوکرده وه ی موکریانی، چاپی یه که م، چاپخانه ی خانی- ده وک.
- سه لام ناوخۆش (۲۰۱۸)، له باره ی مۆرفۆلۆژی و سینتاکس و مۆرفۆسینتاکس (لیکۆلینه وه یه کی شیکارییه به که ره سه ی کوردی)، چاپخانه ی رۆژه لات- هه ولیر.
- شیرکو بابان (۲۰۰۸)، به ره و وشه پۆنان له زمانی نوسیندا، چاپی یه که م، ده زگای چاپ و بلاوکرده وه ی ئاراس- هه ولیر.
- شیروان حوسین حه مه د (۲۰۱۴)، توانای مۆرفیمی به ند له ده وه مه ندرکدی فه ره نگ و راپه راندنی ئەرکی سینتاکسیدا، نامه ی دکتورا، سکۆلی زمان- زانکۆی سلیمانی.
- صباح ره شید قادر (۲۰۰۰)، هاوپیژی و فره واتایی له (گه ره ک) دا، نامه ی ماسته ر، کۆلیژی زمان- زانکۆی سلیمانی.
- حه مه د عومه ر عه ول (۲۰۱۰)، دابه شبوونی کرداری لیکدراو له رووی دابه شبوون و ئەرکه وه، گۆفاری کوردۆلۆجی، ژ: ۳، سلیمانی.
- مسته فا ره زا مسته فا (۲۰۱۹)، پۆلینکردنی مۆرفیمه به نده کان له سه ر بنه مای چالاکی و سستی ئەمرویان له زمانی کوردیدا (لیکۆلینه وه یه کی داتاییه)، نامه ی دکتورا، کۆلیژی زمان- زانکۆی سلیمانی.

- Haspelmath. M & Sims. A. D (2010), Understanding Morphology, 2nd edition, Hodder Education an Hachete UK Company.
- Hamawand. Z (2008), Morpho-Lexical Alternation in Noun Formation, Palgrave Macmillan, New York.
- Hamawand. Z (2011), Morphology in English, Word Formation in Cognitive Grammar, Continuum International Publishing Group, London.
- Kadriu. A (2006), Analysing Agentive Nouns, 28th Int. Conf. Information Technology Interface ITI, June, p. 19-22, Cavtat, Croatia.
- Plag. I (2002), Word-formation in English, Cambridge University Press, Series ‘Cambridge Textbooks in Linguistics’.
- Yule. G (2010), The Study of Language, Fourth edition, Cambridge University Press, UK.
- https://writingexplained.org/grammar-dictionary/grammatical-agent#What_is_the_Agent
- <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/us/definition/english/agent-noun>